

VREEMDELINGEN WERELDSTAD

Lannoo, 2000

Lieven Saerens

in een

**Een geschiedenis
van Antwerpen
en zijn joodse bevolking
(1880-1944)**

Internacia, met als ondertitel *Half Maandblad ter Internationalisatie der Vlaamsch Nationale Beweging*, verscheen vanaf 15 februari 1930 en was bedoeld als reactie tegen de viering van 100 jaar België. Om een zo breed mogelijk publiek te bereiken, publiceerde het blad zowel bijdragen in het Nederlands als in het Duits, het Engels, het Frans en het Esperanto. Op hoeveel exemplaren *Internacia* verscheen, is ons niet bekend. Het eerste nummer vermeldde als hoofdredacteur gewezen activist Firmin Mortier en als beheerder spoorwegbeambte Emiel Ilegems. Tot de medewerkers behoorden Ward Hermans, Oscar Dangez, Jef Van Eyck, de naar Nederland uitgeweken activist Arthur Faingnaert en Duitsers als de ons verder onbekende H.W. Röhrig. Reeds van bij het tweede nummer van *Internacia* kwamen redactie en beheer volledig in handen van Emiel Ilegems. Vanaf oktober 1930 beschikte *Internacia* ook over een eigen, gelijknamige uitgeverij, eveneens door Ilegems geleid.⁸⁵⁹

Met Emiel Ilegems komen we bij een oorspronkelijk uiterst 'links' georiënteerde Vlaams-nationalist terecht. Communistische sympathieën waren hem niet vreemd. Daarnaast was hij van november 1927 tot maart 1933 secretaris van Het Vlaamsche Kruis en werkte hij een tijd voor de redactie buitenland van *De Schelde*. Zijn interesse voor internationale minderheden leidde ertoe dat hij aanvankelijk nog een positief standpunt tegenover joden innam. Dat kwam in 1930 tot uiting in zijn vrij goed gedocumenteerde studie *Een diatribe tegen Roemenië*, waarin hij het opnam voor de verdrukte 'Balkanbroeders' in Roemenië en elders en pleitte voor een 'Pan-Europa': 'Als de andere minderheidsgroepen in Roemenië reeds onder zo uiterst moeizame voorwaarden leven en in die hel van onrecht en haat dreigen onder te gaan, wat kunnen de Israëlieten dan wel verhopopen?' Daarna volgden niet minder dan zes pagina's waarin hij het antisemitisme van de Roemeense gezagsdragers aan de kaak stelde. Ook onderhield Ilegems in die tijd nog persoonlijke contacten met joden. Zo was hij bevriend met de Praagse nationalist Leo Epstein, lid van de Deutschdemokratische Freiheitspartei (Kreis Gross-Prag). Van 7 januari tot 11 november 1933 zou Ilegems bovendien *De Roode Vaan* drukken, orgaan van de Belgische Kommunistische Partij. Ondanks het voorgaande mocht dat verbazingwekkend worden genoemd, gezien de evolutie die *Internacia* intussen had ondergaan.⁸⁶⁰

Aanvankelijk toonde *Internacia* zich voorstander van het democratische model, zag het in het Russische sovjetregime ook positieve aspecten en was het pleitbezorger van een eerder pacifistisch antimilitarisme, met propaganda voor publicaties als *Van het Westelijk front geen nieuws* van Erich Maria Remarque en *Contre la guerre avec Einstein* van Maurice Lecat.⁸⁶¹ Vrij veel aandacht werd besteed aan contacten met Waalse separatisten, met als achterliggende filosofie 'als het maar tegen België gaat'.⁸⁶² Tegelijk verschenen in *Internacia* al onmiddellijk pro-Duitse bijdragen, onder meer van de hand van H.W. Röhrig. Daarin werd uitvoerig gesproken over de 'Jahrhundertlanger Rassenkampf' van 'Romanen tegen Germanen', werd Vlaanderen voorgesteld als een 'voorpost van het Germanendom' en Frankrijk als de 'eeuwenoude vijand'. Tevens werd opgeroepen tot 'allgermanische Solidarität' en werd stelling genomen tegen het 'Diktaat van Versailles' en de overheveling van Eupen-Malmedy naar België. In 1931 schaarde *Internacia* zich achter de (derde) Raad

van Vlaanderen van August Borms en een jaar later achter de Vlaamsche Broederschap van Jef Van Eyck, die zich het 'keurkorps' van die Raad noemde. Het secretariaat van de Vlaamsche Broederschap was op Ilegems' adres gevestigd.⁸⁶³

Van meet af aan had *Internacia* met financiële moeilijkheden te kampen. Einde 1931 was er sprake van 'ruim 4.000 fr.' deficit. Het blad zou het nooit te boven komen. Dat werd nog versterkt doordat Emiel Ilegems in 1930 zijn baan bij de Belgische staat was kwijtgespeeld, naar verluidt wegens zijn inzet voor *Internacia*.⁸⁶⁴ Zijn pogingen om medio 1932 tot een samenwerking met Robrecht De Smets *Vlaanderen* te komen, liepen op niets uit en ook de oprichting van een Vlaamsch Persbureau kwam, bij gebrek aan geld en mankracht, niet van de grond.⁸⁶⁵ Mede door de verkiezingsoverwinningen van Hitler enerzijds en de verkiezingsnederlagen van de Vlaams-nationalisten anderzijds, maar allicht ook door de nijpende financiële situatie trad in de loop van 1932 een koerswijziging op. *Internacia* zag voortaan steeds minder heil in de 'parlementaire methode', distantieerde zich van een federalistisch concept, riep om een leidersfiguur en besteedde geen aandacht meer aan het Waalse separatisme.⁸⁶⁶ Nieuwe medewerkers werden de gewezen activisten Paul Vrydaghs en Jules Bussens. Vrydaghs, een vrijzinnige, was na de Eerste Wereldoorlog achtereenvolgens naar Nederland en Duitsland uitgeweken. Bussens ontmoetten we reeds in het kader van de Vlaamsche Kampeergemeenschap (VKG). Daarnaast werd onder de rubriek *Boekreklame* al in de periode april-mei 1932 propaganda gevoerd voor een aantal nationaal-socialistische werken die op het adres van VKG-lid Emiel Vercammen te verkrijgen waren.⁸⁶⁷

Na de nieuwe verkiezingsoverwinning van Hitler van 5 maart 1933 werd steeds nadrukkelijker gesteld dat antimilitarisme louter tot doel moest hebben 'het Belgisch leger-apparaat' te ontwrichten, zodat 'de opmars van den "bondgenoot" van Vlaanderen' zou worden 'vergemakkelijkt'. Wie die bondgenoot dan wel zou zijn was duidelijk: 'Van nu af zien de denkende Vl. nationalist in Duitsland enkel de bondgenoot, evenals onze activisten deden.'⁸⁶⁸ Tevens nam *Internacia* het voor het Verdinaso op en verschenen er van de ene dag op de andere heftige anti-joodse en antisocialistische bijdragen, onder meer van de hand van Paul Vrydaghs. Oud-medewerkers als de naar de socialisten overgestapte Firmin Mortier werden uitgespuwd en de joodse vluchtelingen uit nazi-Duitsland werden als een extra bedreiging voor 'de Vlaamse zaak' beschouwd: 'Te Antwerpen zijn tot en met zaterdag 5 mei in totaal 30.000 joden uit Duitsland aangekomen. Vlaanderen heeft er in zijn ontvoogdingsstrijd één probleem bijgekregen.'⁸⁶⁹ Berichten over gruwelijkheden in Duitse concentratiekampen werden bij monde van Ward Hermans afgedaan als 'greuelhetze' van 'marxistische jodenbladen': 'er is geen werkloze, die zijn lot niet zou willen ruilen met dit van de bewoners van zulk een concentratiekamp.'⁸⁷⁰

Op 1 oktober 1933 werd *Internacia* omgevormd tot *De Aanval. Dietsch Kampblad op het West-Germaansch Volkenfront*, dat zich 'het blad der agressieve Vlamingen' noemde. *De Aanval* zei te willen strijden voor een 'Noordelijk blok', 'dat alle Germaanse landen, Nederland, Duitsland, Engeland, Noorwegen, Zweden, Denemarken vereent tot een macht, die het nodige tegengewicht kan bieden aan de negro-gallische overheersing van het Zuiden.' De benaming *De Aanval* was allicht een verwijzing naar Joseph Goebbels orgaan *Der Angriff*.⁸⁷¹ Het ging dan ook van kwaad naar erger.

Het aantal anti-joodse bijdragen was haast niet meer te tellen. Antisemitische 'klassieken' als het werk van Theodor Fritsch, *Handbuch der Judenfrage* (1887) – in 1933 was het al aan zijn 33ste oplage toe –, werden de hemel ingeprezen. Zoals we al meer dan eens bij anti-joodse bladen zagen, werd ook hier een bijwijlen 'medisch discours' gehanteerd. Joden werden met 'ingewandsparasieten' vergeleken die het lichaam verziekten.⁸⁷² Van een 'uitgebalanceerd racistisch discours' was evenwel geen sprake en thema's als de band jodendom-verfransing vormden zeker niet de hoofdmoot. Joden waren weliswaar 'anti-nationaal', maar op welke theorie dit nu juist stoelde, was niet erg duidelijk en ook de 'oplossing van het jodenvraagstuk' bleef vaag: 'Waar de joden nu heen moeten? Naar 'n verloren uithoekje van de wereld waar ze niet langer negocie kunnen doen ten koste van 't leven en de nationale waardigheid van andere volken.'⁸⁷³

Typerend leek wel dat *De Aanval* herhaaldelijk de 'middenstandssnaar' beroerde, naast het nu alom aanwezige thema van de band tussen jodendom en marxisme. Ook hierin volgde het blad het voetspoor van andere anti-joodse organisaties. 'MIDDENSTANDER, in het Dietsland van morgen is geen plaats voor joodse zwendelaars!..' kopte *De Aanval* van 8 oktober 1933. En enkele weken later werden de Antwerpse middenstanders tot het offensief opgeroepen: 'Waarom zouden we "defensief" blijven tegenover het opdringende Judea, daar we toch de meerderheid zijn en het goede recht aan onze zijde hebben. Het komt er alleen op aan het "offensief" te organiseren!'⁸⁷⁴ Ondanks al dat geschreeuw kon *De Aanval* het hoofd niet boven water houden, daarvoor was de concurrentie van andere Vlaams-nationalistische organisaties als het Verdinaso en het VNV van Staf De Clercq te groot. Op 24 december 1933 verscheen het laatste nummer. Heel wat medewerkers kwamen nadien bij Raf Verhulsts *Het Vlaamsche Volk* terecht.

Emiel Ilegems' engagement voor *De Aanval* had al omstreeks begin oktober 1933 tot zijn uitsluiting als voorlopig lid van het Verdinaso geleid.⁸⁷⁵ Enkele weken later, op 29 oktober 1933, richtte Ilegems samen met Gabriel Mares, zoon van KVV-militant Pieter Mares en een tijd bestuurslid van het AKVS-gewest Antwerpen, de Nationaal-Socialistische Nederlandsche Arbeiderspartij (NSNAP) op. De stichting vond plaats in het Dietsch Huis, zetel van René Lagrou's Kristene Vlaamsche Volkspartij. De organisatie nam klakkeloos het NSDAP-programma van Adolf Hitler over, maar stierf al snel een stille dood. Ongeveer het laatste wat we ervan vernamen, was een vergadering die in november 1933 in het Dietsch Huis had moeten doorgaan, maar die door burgemeester Camille Huysmans werd verboden.⁸⁷⁶ Ilegems' uitsluiting uit het Verdinaso belette niet dat *De Aanval* ook nadien nog propaganda voor het Verdinaso zou voeren. 'Er is maar één vijand die den Belgiek thans vreest: Het Verdinaso. In dezes rangen hoort elk durvend Vlaming!' stond er op 21 oktober 1933 nog te lezen. Dat is niet zo verbazingwekkend, aangezien in het Verdinaso ook figuren als Ward Hermans, Emiel Vercammen en Jules Bussens militeerden.⁸⁷⁷

okt. 1930; AMVC: Dossier Jef De Langhe (nr. L. 212) en Dossier Robrecht De Smet (nr. S 5754), resp. J. De Langhe aan J. Goossenaerts, 23 aug. 1930 en J. De Langhe aan R. De Smet, 10 dec. 1930.

848 AMVC: Dossier Robrecht De Smet (nr. S 5754), J. De Langhe aan R. De Smet, 23 dec. 1930.

849 Gudrun, feb. 1931, 125-126, nov. 1931, 21-22, 26-27, juni 1932, 225-227, sep. 1932, 301-302, feb. 1933, 89-90.

850 Over de evolutie van het KVV en de radicaliserende rol van René Lagrou: VANDEWEYER, 'René Lagrou en het katholieke Vlaams-nationalisme in Antwerpen'.

851 HIMPE, *De beweging in huis. Vlaamse huizen tijdens het interbellum*, 63-64, 93-97; VANDEWEYER, 'René Lagrou,' 171n21.

852 PROVOOST, *Ward Hermans*, 109-110; VANDEWEYER, 'René Lagrou,' 173-174; HEYRMAN, *Zelfstandigen in beweging*, 144-147; HEYRMAN, *Tussen vrijheid en regulering*, 250-251; KADOC: Archief CVP-Antwerpen (nr. 1.8.1.5.), O.m. kieslijsten 1932.

853 Dr. KLEIN, 'Hitler, zijn psychologische structuur,' OSDAN [= Oscar Dangez], 'Hitler en de politieke kwajongens,' G. VON SCHMIDT, 'Europa en Israël,' SCRYOEL, 'De wereld aan onze voeten of de eeuwenoude droom van Israël,' 'Joodsche zwendelaars!,' 'Het Joodsch probleem,' 'Joden en Franskiljons!,' 'De Jodenvervolging,' in: *Roeland*, resp. 26 maart 1933, 1-2, 14 mei 1933, 2-3, 18 juni 1933, 3-4, 25 juni 1933, 2-3 (twee bijdragen), 20 aug. 1933, 3, 17 sep. 1933, 2 en 22 okt. 1933, 4.

854 *Vlaanderen*, 5 aug., 29 nov. en 20 dec. 1932, 6 mei, 20 mei en 3 juni 1933; HÜLSMANN, *De eenheid der Nederlandsche natie*; SAERENS, 'De houding van het Vlaams-nationalisme,' 268; VANDEWEYER, 'De Jong Nederlandse Gemeenschap. R. De Smets voorafspiegeling van de Dietse samenleving,' 43-56.

855 J. VAN SEVEREN, 'Feiten en beschouwingen,' in: *Hier Dinastol*, 10 nov. 1934, 3; *Internacia*, 1/15 nov. 1932, 1; VANDEWEYER, 'De Jong Nederlandse Gemeenschap,' 48; DANGEZ (ed.), *In het teken van 'Willem den Zwijger'. Willem van Oranje. Steenen voor het Groot Nederlandsche Gebouw bijeengebracht door O.G. Dangez*, 59. Zie ook: Nationaal Studie- en Documentatiecentrum Joris Van Severen: O.G. Dangez aan J. Van Severen, 18 nov. 1931.

856 *Roeland*, 3 dec. 1933, 1.

857 'Vlaanderen moet nu zijn weg kiezen: Front?... Verbond... of Dinaso?,' 'Israël ontmaskerd?,' 'Joden in Antwerpen!,' in: *Het Vlaamsche Volk*, 10 dec. 1933, 1, 7 (en 8 propaganda voor Ward Hermans' brochure), 21 jan. 1934, 4. Tevens werd Hitler de 'wijze man' genoemd, 'die weet wat hij wil, slechts levend voor zijn volk en bekend om zijn onberispelijken levenswandel' (*Het Vlaamsche Volk*, 6 mei 1934, 5).

858 Voor verdere informatie: L. SAERENS, 'Internacia,' in: NEVB, II, 1538-1540.

859 *Internacia*, 15 okt. 1930, 8.

860 AMVC: Dossier Het Vlaams Kruis (nr. K 939), Briefwisseling Emiel Ilegems met Gustaaf Schamelhout en Jozef Goossenaerts, 1927; ILEGEMS, *Een diatribe tegen Roemenië*, 3-4, 123-129, 187-195; *Internacia*, 15 nov. 1930, 4.

861 *Internacia*, 15 apr. 1930, 1, 1 mei 1931, 5, 1 maart 1932, 2.

862 J. DAUBRET [= Paul Ruscart], 'Vers l'entente des forces séparatistes flamandes et wallonnes' en 'Waarom we samenwerking zoeken met de Walen,' in: *Internacia*, resp. 15 okt. 1930, 1-2, 15 nov. 1930, 1. Vgl. V.M., 'De Vlaamsche Militie,' in: *Internacia*, 15 okt. 1932, 4.

863 Bv. Dr. GERMANIA, 'Romanen tegen Germanen. Ein Jahrhundertlanger Rassenkampf,' H.W. RÖHRIG, 'Flandern und Deutschland,' 'Deutschland's economische crisis,' 'Eupen-Malmedy. Für das Recht der nationalen Minoritäten,' 'Waarheen gaan we?,' 'Französische Propagandamethoden,' in: *Internacia*, resp. 1 juli 1930, 7, 1 nov. 1930, 2, 15 juli 1931, 5, 1 sep. 1931, 7, 15 sep. 1931, 1, 1 okt. 1931, 1-2. Röhrig was ook een van de eersten

die vrij uitvoerig op de nazi's inging (H.W.R., 'Kampf in Hitlerlagen,' in: *Internacia*, 1 mei 1931, 2). Over de Vlaamsche Broederschap, bv.: *Internacia*, 1 sep. 1932, 1-3; PROVOOST, *Ward Hermans*, 110.

864 *Internacia*, 15 nov. 1931 en 1 jan./15 feb. 1932, telkens 1; H. BRUGMANS, 'De les van 'Internacia', in: *De Noorderklok*, 9 nov. 1930, 3-4.

865 Zie o.m.: 'Voor een Vlaamsch Persbureau,' in: *Internacia*, 15 dec. 1930, 1-2; AMVC: Dossier Weekblad Vlaanderen (nr. V 672), Briefwisseling Emiel Ilegems met Colomba Thiel, 1931-1932.

866 Bv.: D.S., 'Federalisme nog net goed genoeg voor de tegenstrevers,' in: *Internacia*, 1 apr. 1933, 2.

867 *Internacia*, 15 apr. en 1 mei 1932, resp. 8 en 7. Zie ook: *supra*

868 A.B., 'Dienstweigering en Vlaamsch Nationalisme' en D.S., 'Fascisme of Sovjetisme?,' in: *Internacia*, resp. 1 apr. 1933, 3 en 15 apr. 1933, 3-4.

869 'Anti-oorlogsliga in uniform' en 'Vluchtelingen,' in: *Internacia*, resp. 1 en 15 juni 1933, telkens 4 (Het artikel *Vluchtelingen* werd overgenomen uit *Vlaanderen* van 20 mei 1933). Op Paul Vrydaghs paste het predikaat 'racist' (Bv. P. VRIJDAGHS, 'Le "Sang Impur"' en ID., 'Splitter und Balken. Belgische Gelehrte erheben Einspruch gegen die Judenpolitik der Reichsregierung,' in: *Internacia*, resp. 15 apr. 1933, 5, 15 juni 1933, 1. Zie ook: PROVOOST, *Ward Hermans*, 119-121; BUNING, *Het strijdbare leven van J.D. Domela Nieuwenhuis Nyegaard*, 155).

870 'Een bezoek aan het politieke concentratiekamp van op den Heuberg,' in: *Internacia*, 1 sep. 1933, 2-3.

871 *De Aanval*, 1 okt. 1933, 1, 5 nov. 1933, 2; VANDEWEYER, 'De hoop op een Duitse revanche-oorlog,' 222.

872 *De Aanval*, 8 en 14 okt. 1933, telkens 5.

873 'Men wil ze nergens,' in: *De Aanval*, 5 nov. 1933, 2.

874 De joden werden er onder meer van beschuldigd praktisch alle handelshuizen in te palmen en de rest ervan via hun grootwarenhuizen ('eenheidsprijzen') te kelderen. Ook zouden ze hun bestellingen niet betalen aan de Antwerpse leveranciers: 'Spreekt de Antwerpse handelaar of nijveraer niet over joods cliënteel. Ze hebben er eilaas schier allen genoeg ervaring over opgedaan' (*De Aanval*, 28 okt. 1933, 6). Zie ook: 'Kleinhandelaars stel U te weer,' BURGER, 'Middenstanders. Bedienden, Arbeiders, Boeren van Vlaanderen, ons aller belangen zijn een!,' 'Middenstanders,' in: *De Aanval*, resp. 5 nov. 1933, 2, 17 dec. 1933, 1, 30 dec. 1933, 2.

875 *De Aanval*, 14 okt. 1933, 2.

876 Op de stichtingsvergadering kwamen slechts zeven personen af (HALM [= Constant Soetewey], 'Van circusregisseur tot nat. soc. Führer,' in: *De Aanval*, 5 nov. 1933, 3; Politische Archiv Bonn: Auswärtiges Amt. National-Socialistische und fascistische Bewegungen Belgiën, Geheimes Staatspolizeiamt Berlin aan Auswärtige Amt, 14 feb. en 6 aug. 1934 (met dank aan Bruno De Wever); VAN HAVER, *Onmacht der verdeelden*, 98; HANCKE, 'Antwerpen en Camille Huysmans,' 92; VOS, *Bloei en ondergang van het AKVS*, II, 175.

877 'Dinaso en den Belgiek,' in: *De Aanval*, 21 okt. 1933, 1.

878 Geïnspireerd op: LAMBERTS, 'Het ultramontanisme in België. 1830-1914,' 38, die spreekt over een 'integristisch revolutionair sociaal-conservatief nationalisme'.

879 AMVC: Dossier Joris Van Severen (nr. S 5945), J. Van Severen aan A. Vermeylen, 9 juni 1913.

880 WILS, *Joris Van Severen*, 18, 27.

881 DEFOORT, *Charles Maurras en de Action Française*, 371-372 stelt: 'Met de Verdinaso-literatuur kom je in een leerstellige bazaar terecht'. Het Gentse socialistische satirisch tijdschrift *Koekoek* wijdde destijds een volledig nummer aan Joris Van Severen en had het spottend over 'het Fascio-Hitlerdom-Maurrassisme-Van Severenisme in